

Kerdeel 8 Bevolking en ruimte

8.1a Bevolking en ruimte in de eigen regio

Eindterm 16. De kandidaat kan de bevolkingsontwikkeling en het ruimtegebruik in de eigen regio beschrijven en verklaren.

Eindterm 16 wordt alleen getoetst in het schoolexamen; de overige twee eindtermen van deze exameneenheid (eindtermen 17 en 18) worden getoetst in het centraal examen. Eindterm 16 bevat basiskennis voor de bestudering van het thema op het schaalniveau van Nederland/Europa en de wereld.

De begrippenlijst bevat veel alledaagse begrippen en vakbegrippen die in de basisschool en de onderbouw van het voortgezet onderwijs al zijn aangeleerd maar die we toch opnemen omdat ze in het kader van dit onderwerp opnieuw moeten worden geactiveerd.

Het betreft:

16a. Kenmerken van bevolking en ruimte in de eigen regio		
In dit verband kan hij/zij: ¹	Begrippen	Uitwerkingen
1. De natuurlijke en sociale bevolkingsgroei van de eigen regio beschrijven.	Natuurlijke bevolkingsgroei: <ul style="list-style-type: none"> • geboortecijfer • sterftecijfer • geboorte- of sterfteoverschot.	De bevolking van een gebied groeit (neemt toe of af) als gevolg van natuurlijke groei en sociale groei. Natuurlijke bevolkingsgroei is het resultaat van geboorte en sterfte. Sociale bevolkingsgroei is het gevolg van vestiging en vertrek.
2. De samenstelling en spreiding van de bevolking in de eigen regio op hoofdlijnen beschrijven.	Bevolkingsopbouw: <ul style="list-style-type: none"> • leeftijdsdiagram.	Wanneer je de bevolkingsgroei van gebieden op een bepaald moment wilt vergelijken, dan druk je het uit per 1000 inwoners.
3. Het ruimtegebruik in de eigen regio typeren en de eigen regio benoemen als stedelijk, landelijk of suburbaan.	Sociale bevolkingsgroei: <ul style="list-style-type: none"> • vestiging • vertrek • vestigings- of vertrekoverschot.	Bevolkingsdichtheid is een gemiddelde voor een bepaald gebied; de bevolkings spreiding geeft nauwkeuriger aan waar de mensen in een gebied wonen.

¹ De toetstermen die alleen voor de kb- en gt-leerweg gelden zijn gecursiveerd.

16a. Kenmerken van bevolking en ruimte in de eigen regio		
In dit verband kan hij/zij:	Begrippen	Uitwerkingen
<p>4. De inrichting van de eigen woonwijk in kaart brengen en beschrijven.</p> <p>5. De voor overzicht en oriëntatie in het gebied alsmede de voor het onderwerp belangrijke topografische elementen in de eigen regio plaatsen.²</p>	<p>Bevolkingsdichtheid Bevolkings spreiding Beroepsbevolking.</p> <p>Ruimte:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ruimtegebruik • voorzieningen • bebouwingsdichtheid. <p>Stedelijk gebied Landelijk gebied.</p>	<p>Bevolkingsdichtheid en bevolkings spreiding hangen sterk samen met de economische activiteiten in een gebied. Die economische activiteiten zijn af te leiden uit gegevens over de samenstelling van de beroepsbevolking, maar het meest direct kunnen ze gezien worden door naar het ruimtegebruik te kijken.</p> <p>De gemeenten registreren geboorte, sterfte, vestiging en vertrek. Het gemeentebestuur heeft actuele bevolkingsgegevens nodig om de gemeente goed te kunnen besturen, bijvoorbeeld om (her)bouwplannen te maken en voorzieningen te plannen.</p> <p>Stedelijke en landelijke gebieden onderscheiden zich door verschillen in:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bebouwingsdichtheid en de soort bebouwing; • economische activiteiten (functies); • voorzieningenniveau; • cultuur en mentaliteit. <p>Suburbane gebieden hebben kenmerken van zowel stedelijke als landelijke gebieden en vormen overgangszones.</p>

² Naast de voor het overzicht van de regio bepalende topografische elementen gaat het om de voor het onderwerp relevante topografie. Het gaat om plaatsen met een hoge of juist een lage bevolkingsdichtheid en plaatsen met bijzondere en/of herkenbare ruimtegebruik of inrichtingselementen.

16b. Ontwikkelingen op het gebied van bevolking en ruimte		
In dit verband kan hij/zij:	Begrippen	Uitwerkingen
1. De ontwikkeling van de bevolking in de eigen regio op hoofdlijnen beschrijven en verklaren en gevolgen voor de inrichting beschrijven.	De begrippen van 16a plus. Bevolkingsontwikkeling: <ul style="list-style-type: none"> • vergrijzing • ontgroening • <i>levensverwachting</i>. 	De leeftijdsopbouw van een bevolking is van invloed op de natuurlijke groei: een jonge bevolking groeit sterker dan een oude bevolking. Als het aandeel ouderen (65+) in de bevolking toeneemt, spreken we van vergrijzing; neemt het aandeel jongeren (15-) af, dan spreken we van ontgroening. Meestal gaan deze processen hand in hand. De overheid streeft ernaar de voorzieningen aan te passen aan de leeftijdsopbouw.
2. Recente veranderingen in de inrichting van de eigen regio voor wonen, werken, voorzieningen, recreatie, verkeer en natuur in de eigen regio op hoofdlijnen beschrijven.	Verhuismotieven: <ul style="list-style-type: none"> • aantrekking • afstoting. Groeiregio Krimpregio Verstedelijking: <ul style="list-style-type: none"> • urbanisatie • suburbanisatie. 	Verhuizen is het resultaat van een afweging waarbij meerdere factoren tegelijkertijd een rol kunnen spelen. Deze factoren hebben te maken met economische, sociale, politieke en/of natuurlijke omstandigheden.
3. <i>Op grond van de verwachte ontwikkeling van de bevolking gevolgen voor het voorzieningenniveau in de eigen regio beschrijven.</i>	Voorzieningen: <ul style="list-style-type: none"> • verzorgingsgebied. 	De ontwikkeling van een industriële samenleving naar een dienstensamenleving heeft grote gevolgen voor ruimtegebruik en (her)inrichting van (vooral stedelijke) gebieden. Steden zijn de motor van de kenniseconomie.
4. De instellingen noemen die zich in de eigen regio bezig houden met bevolking en ruimtelijke inrichting en hun hoofdtaken beschrijven.	Ruimtelijke Ordening: <ul style="list-style-type: none"> • gemeente • bestemmingsplan • inspraak. 	Of de bevolking van een gebied krimpt of groeit, heeft grote gevolgen voor voorzieningen, het ruimtegebruik en de inrichting van het gebied. De opkomst van nieuwe communicatiemiddelen heeft gevolgen voor mobiliteit, ruimtegebruik en inrichting. Denk aan thuiswerken met behulp van internet en winkelen op het net maar ook het vervangen van winkels en instellingen door diensten op internet. Ook diensten worden in toenemende mate minder plaatsgebonden.

16c. Vraagstukken rond bevolking en ruimte		
In dit verband kan hij/zij:	Begrippen	Uitwerkingen
1. Bij (her)inrichtingsplannen en/of ruimtelijke maatregelen in de eigen regio voor- en nadelen <i>vanuit verschillende dimensies</i> beschrijven.	De relevante begrippen van 16a en 16b plus: <i>Dimensies:</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>sociale dimensie</i> • <i>politieke dimensie</i> • <i>economische dimensie</i> • <i>natuurlijke dimensie</i> 	Bij het beoordelen van (her)inrichtingsplannen in de eigen regio dient aandacht geschonken te worden aan gebiedskenmerken (bijvoorbeeld: woningen, bedrijven, voorzieningen, openbare ruimte, infrastructuur en vervoer) en de gevolgen die ze hebben voor bevolking. De bewonerskenmerken van een wijk hangen sterk samen met de woningkenmerken; eenvormige woonwijken dragen bij tot ruimtelijke segregatie. De leefbaarheid van wijken hangt samen met de kenmerken van de woningen, de woonomgeving en de bewoners. Leefbaarheid en veiligheid van wijken hangen samen met de kwaliteit van de ingerichte ruimte, de sociale samenhang in de wijk en de manier waarop bewoners deze aspecten beleven.
2. De woon- en leefkwaliteit van een woonwijk in de eigen regio beschrijven en mogelijke maatregelen of oplossingen beoordelen <i>en zelf maatregelen of oplossingen voorstellen.</i>	Ruimtelijke kwaliteit: <ul style="list-style-type: none"> • veiligheid • onderhoudstoestand • sociale controle / toezicht • participatie • leefbaarheid 	
3. Een eenvoudig onderzoek uitvoeren over een vraagstuk verband houdend met verkeer en vervoer in de eigen regio en mogelijke maatregelen of oplossingen beoordelen <i>en zelf maatregelen of oplossingen voorstellen.</i>	Verkeer: <ul style="list-style-type: none"> • infrastructuur • <i>congestie</i> • <i>mobiliteit</i> • bereikbaarheid 	

8.1b Toelichting (K8, eindterm 16)

Afgrenzing eigen regio

Bestudering van het thema *Bevolking en ruimte* in de eigen regio levert natuurlijk geen compleet overzicht op van de situatie in Nederland. Het maakt nogal wat uit of de leerling in een stedelijke of in een landelijke omgeving woont of in een groeiregio of een krimpregio. Een completer overzicht komt bij eindterm 17 aan bod wanneer het thema op de schaal van Nederland aan de orde komt. Dan kunnen de kenmerken van de eigen regio vergeleken worden met andere regio's met een ander soort bevolkingsontwikkeling en ruimtelijke inrichting.

Dan wordt de eigen regio in de context van Nederland geplaatst en komt de eigenheid daarvan nog scherper tot uitdrukking.

De eigen regio is bij dit thema goed afgrensbaar. Bij bevolking ligt het voor de hand de gemeente als uitgangspunt te nemen. De gemeentelijke overheid heeft immers de taak bevolkingsgegevens te registreren en die gegevens zijn ook openbaar. Er zijn ook gemeenten die bevolkingsgegevens beschikbaar hebben op buurt- of wijkniveau. In dat geval is dat een bruikbaar alternatief omdat het samenvalt met de schaal waarop u een buurt- of wijkprofiel laat maken van de inrichting.

Het maken van een buurt- of wijkprofiel in het kader van het thema *Bevolking en ruimte* valt goed te combineren met vergelijkbare opdrachten bij de beide andere sociaal-geografische thema's *Arm en rijk* en *Grenzen en identiteit*.

Relaties met andere thema's

Er zijn duidelijke relaties te leggen tussen de onderwerpen die op het niveau van de eigen regio bij de verschillende thema's aan de orde komen. Het is wel zaak per thema een duidelijk accent te kiezen, anders krijgt de leerling het idee steeds met hetzelfde bezig te zijn. Bij het thema *Arm en rijk* hebben we gekozen te starten met het herkennen en benoemen van aspecten van sterke en zwakke wijken of buurten. U besteedt dan aandacht aan zowel gebiedskenmerken als ook aan bewonerskenmerken en vergelijkt op die aspecten verschillende buurten of wijken. Bij het thema *Bevolking en ruimte* gaat u dan nader in op (her)inrichting op het niveau van een buurt of wijk (gebiedskenmerken) om vervolgens bij het thema *Grenzen en identiteit* in te zoomen op sociale samenhang en veiligheid (bewonerskenmerken). De verbinding zit ook in het concept leefbaarheid dat als een rode draad door alle drie de sociaal-geografisch getinte thema's loopt.

Eindterm 16 is uitgewerkt in drieën: 16a gaat over kenmerken, 16b over ontwikkelingen en 16c over vraagstukken en maatregelen. Het wil niet zeggen dat die ordening ook richtsnoer dient te zijn voor de behandeling in de klas. In leermiddelen en lessen kun je de toetstermen op allerlei manieren (her)ordenen, zolang de toetstermen maar gedekt worden.

16a Kenmerken

De bedoeling van deze toetstermen is dat leerlingen de kenmerken van de bevolking en van het ruimtegebruik in de eigen omgeving leren herkennen en benoemen en ze uit te drukken in cijfers en kaarten en aldus een geografisch beeld van de eigen regio opbouwen.

Het (samen) maken van een kaart van een wijk of buurt in de eigen regio is een uitstekende oefening om goed te leren waarnemen, het ruimtegebruik te benoemen en het in categorieën te ordenen en het op een goed leesbare manier op een kaart in te tekenen en van een legenda te voorzien. Als een leerling zelf een keer zo'n kaart gemaakt heeft, is het lezen en interpreteren van dit soort kaarten een stuk eenvoudiger. De kaart kan worden aangevuld met teksten, beelden en cijfers. Een site als <http://www.funda.nl> kan als inspiratie dienen voor de opzet van zo'n buurtprofiel. Die site biedt van buurten een regionaal beeld met een duidelijk commercieel doel. De leerlingen moeten een completer afgewogen geografisch beeld van de wijk/buurt schetsen.

U stelt als docent voor de eigen regio zelf een lijst samen met de relevante topografie met bijbehorende kaartjes. Naast de voor het overzicht van de regio bepalende topografische elementen gaat het om de voor het onderwerp relevante topografie bijvoorbeeld voor het onderwerp kenmerkende plekken. Laat u daarbij leiden door verschillen tussen land en water, verschillen in hoogte en verschillen tussen landelijk en stedelijk gebied.

16b Ontwikkelingen

Bij de ontwikkelingen is een keuze gemaakt om in te zoomen op leeftijdsopbouw (vergroening/vergrijzing) omdat die implicaties voor de toekomstige ruimtelijke ontwikkeling groot zijn. Het maakt nogal wat uit of een regio groeit of krimpt. Daarnaast is gekozen voor voorzieningen. Deels omdat leerlingen in de bovenbouw van het vmbo op die leeftijd ook zelfstandig consument worden, maar ook omdat het een duidelijke relatie heeft met de ontwikkeling van het voorzieningenniveau de eigen omgeving.

De toetstermen die om een prognose (toekomstverkenning) vragen, zijn alleen voor de gt-leerlingen bedoeld. Met bb-leerlingen is het goed mogelijk om hen bepaalde ontwikkelingen te geven en hen vervolgens te vragen naar mogelijke gevolgen. U vraagt dan naar enkelvoudige relaties.

De vijf menselijke activiteiten komen ook bij deze toetstermen ook weer terug. Dat maakt het voor leerlingen makkelijker om activiteiten te ordenen en verbanden te leggen met andere thema's.

16c Vraagstukken

Bij het maken van afwegingen komen de dimensies uit K3 goed van pas. Ze komen op veel plaatsen in het examenprogramma aan de orde. Ze helpen leerlingen verschillende perspectieven op een vraagstuk te onderscheiden en mogelijke tegenstellingen scherp te krijgen.

Deze toetstermen bieden een overdaad aan mogelijkheden om in praktische opdrachten allerlei aspecten van het eigen ruimtelijk gedrag te analyseren en de leerlingen uit te dagen hun eigen wensen en ideeën voor de inrichting van de eigen omgeving te formuleren. Daarbij leren ze omgaan met dilemma's en bij het maken van afwegingen ook nog eens goed argumenteren.

Heel veel toetstermen bij deze eindterm kun je uitwerken in onderzoekjes en praktische opdrachten. Toetsterm 16c3 is bedoeld als een zo zelfstandig mogelijke afsluitende opdracht waarin een aantal aspecten in samenhang aan de orde kunnen komen. Zo'n opdracht kan ook veel later in het programma als leerlingen hebben geleerd wat er ten aanzien van dat thema speelt op de schaal van Nederland/Europa en de wereld.